

Sovyetler Birliği'nde Dil Politikası

Mehmet Uzman

Doç. Dr. | National Chengchi University, Türk Dili ve Kültürü Bölümü

Öz

20. yüzyılın başlarında dünyayı derinden sarsan en önemli siyasî olayın Rusya'da gerçekleşen 1917 Ekim Devrimi, diğer bir ifadeyle Bolşevik İhtilali olduğunu söyleyebiliriz. Tabii bu ihtilalin en önemli neticesi ise 1922 yılında Sovyetler Birliği'nin kurulması olmuştur. Birlik'in kurulması ise en çok Türk Dünyası'nı etkilemiştir. Rusya'nın hâkim ve kurucu üye sıfatıyla uyguladığı milletler politikası ve bunun başat unsuru olan dil politikası Türk dillerini derinden etkilemiştir. Diğer bir ifadeyle Sovyetler Birliği örneği dile iradî müdahalenin en çarpıcı örneklerini sergilemiştir. Yazı sistemlerinden kelime hazinesine kadar Rusça dışındaki bütün diller bu politikalar-dan köklü bir şekilde etkilenmiştir. Bu makalede Sovyetler Birliği'nde uygulanan dil politikası incelenecektir. Birlik dağıldıktan sonra bağımsızlıklarına kavuşan ülkelerde uygulanan "tersine" denebilecek dil politikalarına da değinilecektir.

Anahtar kelimeler: Sovyetler Birliği, dil politikası, milletler politikası, Yafet dil teorisi.

Language Policy in the Soviet Union

Abstract

It can be said that one of the most convulsive political incidence happened in the world in the begining of 20th century was the October Revolution, ie. Bolshevik Revolution in Russia. The most important consequence of this revolution was the establishment of Soviet Union in 1922. The establishment of the Union had affected mainly the Turkic World. The nationality policy and its major part the language policy implemented by Russia as a founder and dominant member had radically affected Turkic languages in the Union. In other words, the experience of Soviet Union illustrates the most didactic examples of deliberate intervention on language. From writing systems to vocabularies, all the languages in the Union, except Russian, had been dramatically affected by these policies. This article examines the language policy implemented in Soviet Union.

Keywords: Soviet Union, language policy, nationality policy, laphet language theory.

Giriş

“Fransız devriminden bu yana politik ütopyacıların sezdikleri şey ... dilleri ve öbür toplumsal pratikleri değiştirmenin, daha önce asla var olmamış bir türde insanlar üretebileceğiydi.”¹

Dil politikası, dile siyasiler eliyle iradi müdahaleyi ima etmektedir. Her iktidarın kendine has bir dil politikası olabilir. Fakat özellikle baskıcı ve devrimci yönetimlerde bu tür toplumsal ve kültürel yapılara yönelik tutkulu ve haşın müdahaleler söz konusudur. Kitlesele eğitim, kamuoyu, medya gibi modern toplumsal yapıların ortaya çıkmasıyla birlikte yönetimlerin dile yönelik ilgileri de artmıştır. Dilin zaman içinde oluşup, doğal yollardan gelişip değiştiği yönündeki kadim anlayışın yerini, iradî olarak değiştirilebileceği, plânlı müdahalelerle ihtiyaca göre yeniden yapılandırılabilirliği düşüncesine bırakmasıyla birlikte, önceki devirlerde sınırlı olan siyasî iktidarın dil sahasındaki işlevi de modern zamanlarda artmış, siyasetin ve iktidarın önemli ilgi alanlarından biri hâline gelmiştir. Dile siyasi müdahalenin en çarpıcı örneklerine ise 1917 Ekim ihtilalin en önemli sonucu olan Sovyetler Birliği’nde şahit olunmuştur.

Sovyet Birliği’ndeki dil siyasetini anlamak için Sovyet ideolojisinin dayandığı temelleri kısaca incelemek yararlı olacaktır. Bu ideoloji, devrim öncesi ve sonrası dünyanın önemli bir bölümünü etkisi altına alan modernist paradigmaya dayanıyordu. Bu anlayışın en önemli temellerinden biri, devrim öncesi ve sonrası dünyanın önemli bir bölümünü etkisi altına alan, tarihin (akıp giden zamanın) bir hedefe doğru sürekli ilerlemekte olduğu ve bu ilerlemenin mutlu bir sonla nihayetleneceği inancıydı. Özellikle fizik, kimya, biyoloji gibi müspet bilimlerde kazanılan başarılar ve keşifler bu düşünceyi güçlendiriyordu. Bu alanlarda elde edilen bulgularla evrenin sırrının çözüldüğü ve çözülmekte olduğu düşünülüyordu. Yakın bir gelecekte de insanoğlunun bilemeyeceği, hükmedemeyeceği hiçbir şeyin kalmayacağı öngörülüyordu. Bu anlayış, gözleme, sınamaya ve doğrulamaya dayanan doğa bilimlerindeki gibi tabiattaki bütün eşya ve hadiseyi mekanik yasalara indirgemeyi kaçınılmaz kılıyordu. Tıpkı, Newton’un evrenin işleyişini veya Darwin’in türlerin oluşumunun/evriminin yasalarını bulduğuna inanıldığı gibi, toplumun işleyişinin de yasaları bulunduğu taktirde, ona istenen şeklin ve istikametın verileceği düşünülüyordu.² Bilim ve teknolojideki gelişmeler hem sosyal, hem

1 Richard Rorty, *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma*, çev. M. Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995, s. 30.

2 Darwinizm’in Rus fikir hayatındaki etkisi konusunda bk. Alexander Vucinich, *Darwin in Russian Thought*, University

de siyaset bilimcileri etkileyerek, onların da kendi alanlarında böyle büyük çaplı buluşlar yapma imkânı ve cesareti veriyordu. Bu noktada Marksizm'in, toplumun işleyişinin mekanizmasını keşfettiğine veya en iyi şekilde açıkladığına inanılıyordu.

Karl Marks, *1867'de Kapital*'in Almanca ilk baskısının Önsöz'ünde, çalışmasının “nihai amacı”nın “modern toplumun iktisadî yasalarının yönünü apaçık ortaya koymak” olduğunu iddia ediyordu.³ Yine Marks, aynı yerde “her ekonomik formasyonun evriminin, nesnel ve insan iradesinden bağımsız bir doğal tarihi”nin olduğunu belirtip, “bir toplum normal gelişmesinin evrelerini ne yürekli çabalarla atlatabilir ne de çıkarılacak yasalarla ortadan kaldırılabılır” diye yazıyordu.⁴ Bunun anlamı, eğer tarih belli bir sona, bir hedefe doğru kaçınılmaz olarak ilerlemekteyse, yapılacak tek şey toplumu buna hazırlamak olacaktır.

Marks yaptığı çözümlenelerde her türlü toplumsal olguyu verili ve doğal bir sürece indirgiyordu. Fakat ona göre bir ülkenin, tarih içindeki gelişme sürecinin bazı evrelerini ideolojik düzeyde geçirerek, daha kısa bir süre içine sıkıştırma imkanı da bulunuyordu.⁵ Bolşevik devriminde yapılmak istenen de buydu. Sovyet ideolojisi de Marks'ın “nesnel ve insan iradesinden bağımsız” hareket eden doğal tarihi tabiatın elinden alarak ideolojik aktörlere veriyordu. Bu yüzden Lenin Marksizm'in “her ülkenin kapitalizm evresinden geçmesinin gerekliliği inancıyla ... hiçbir ortak yanı” olmadığını söylerken tarihi, “itici gücü kişi dışı bir gereklilik olan somuta dökülmüş bir süreç olarak değil, aktörleri insanlar olan, sürece katılımları bilinçli ya da bilinçsiz olarak belli bir sınıfla özdeşleşmeleri anlamına gelen, dolayısıyla belli değerlerin bilinçli ya da bilinçsizce seçimiyle ilgili olan insanların bir savaş alanı” olarak görüyordu.⁶ Bunun anlamı, hem sosyalist devrimin gerçekleşebilmesi için kapitalizmi beklemeye gerek yoktu, hem de bütün toplumsal kurumların iradî olarak, kişi eliyle düzenlenebilir, yön verilebilir ve toplum geleceğe hazırlanabilirdi. Her şeyi önceden görebilme iddiasını vehmeden bu düşünce, böylece, toplumla ilgili tasarımlara ve ütopyalara kapı aralıyordu.

Sanayileşmiş Batı toplumları ise tarihin mutlu sonuna en yakın duran, hatta ona ulaştığı düşünölen toplumlar olarak görülüyordu. “Toplumsal gelişmenin yasaları[nın] amansız bir zorunlulukla” işlediğini söyleyen Marks,

of California Yayınları, California 1989.

3 Karl Marks, *Capital*, Preface to the First German Edition, 1867, s. 2, <https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/Capital-Volume-I.pdf> (24.09.2017).

4 Karl Marks, a.g.e., s. 2 ve Andrzej Walicki, *Rus Düşünce Tarihi 1760-1900*, çev. A. Şenel, V Yayınları, Ankara 1987, s. 365.

5 Andrzej Walicki, a.g.e., s. 369.

6 Andrzej Walicki, a.g.e., s. 391.

“geri kalmış ülkelerin, ileri ülkelerin daha önce geçtikleri aynı evrelerden geçmeleri gerekir” diyordu.⁷ Tarihin böyle tek bir hatta kaçınılmaz olarak ilerlediğini iddia eden düşünce, diğer toplumların alternatif hatlarda kendi tarihî gerçeklerine dayanarak hareket etmelerini geçersiz kılmakla kalmıyor, onların öngörülen akıbete boyun eğmelerini salık veriyordu. Yeryüzündeki bütün sömürgeci hareketler bu iddialarla meşrulaştırılmış, hatta teşvik edilmiştir. Örneğin Marks, İngilizlerin Hindistan’daki sömürgeciliğini, ilerletici bir etken olarak görüyordu. Marks’a gönderdiği bir mektupta Engels de, “Rusya, Doğu konusunda hakikaten ilerletici bir rol oynuyor. Rusya hakimiyeti ... Kara ve Hazar Denizleri ile Orta Asya için medenîleştirici bir rol oynuyor” diye yazıyordu.⁸ Böylece sömürgecilik bir yandan kapitalizmin bir uğrağı, diğer yandan tarihin zorunlu bir güzergahı olarak meşrulaştırılıyordu. Hem kapitalizmin, hem de sömürgeciliğin ortadan kalkması, ancak tarihin sonundaki komünist toplumda mümkün olacaktı. Şimdi Sovyet rejiminin dil siyasetinden ne anladığını ele alalım.

Tarihin sonunu şimdiden bilmek, ona hazırlık yapmayı hem mantıklı, hem de gerekli kılıyordu. O halde yapılacak en akıllı şey toplumu gelecekte bu sona uygun olarak yeniden inşa etmektir. Bolşeviklerin toplumu yeniden yapılandırmada başvurdukları mekanik yaklaşım en büyük desteğini, tabiattaki bütün eşya ve hadiseyi mekanik yasalara indirgeyen modernist paradigmadan alıyordu. Hatta, kurdukları ideolojide tabiat ve tarihi, insan iradesi karşısında edilginleştirerek bu paradigmanın aşırı ucu haline getirdiler. Aslında tarihin belli bir istikamete doğru ilerlemekte olduğunu düşünen bütün modernleşme devrimci yönetimler bu belirlenimci yaklaşımı benimsemişlerdir. “Toplum mühendisliği” olarak adlandırılan bu yaklaşım, Nilüfer Göle’ye göre “sosyal konularda da mühendislik yapılabileceğini, yani mühendislerin üretim düzeyine getirdiği rasyonalitenin tüm toplum ölçeğine yaygınlaştırılabileceğini savunur”.⁹ Bu mekanik anlayış “saldıramayacakları hiçbir kalenin olmadığını” iddia eden Bolşeviklerin, toplumu yeniden yapılandırmada kullandıkları bütün terimlere yansımıştı: *yazikovoe stroitelstvo* (dil inşası), *kulturnoe stroitelstvo* (kültürel inşası), *ekonomičeskoe stroitelstvo* (iktisadi inşası), *sotsialističeskoe stroitelstvo* (sosyalist inşası), vs.¹⁰ Bu, onların dil de dahil “bütün toplumsal süreçleri belirlemedeki yeteneklerine duydukları güveni” göstermekteydi.¹¹ Bu güveni önemli ölçüde, gerçekleştirdikleri devrimden alıyorlardı. Bolşevikler, yaptık-

7 Andrzej Walicki, a.g.e., s. 365.

8 M. Gulyamova, *İz İstorii Formirovaniya Uzbekskey Sovetskoy İntelligentsii (1933-1937)*, Taşkent 1962, s. 7.

9 Nilüfer Göle, *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere*, Metis Yayınları, İstanbul 1998, s. 9.

10 William Fierman, *Language Planning and National Development: The Uzbek Experience*, The Hague: Mouton yayını, Berlin-New York 1991, s. 2.

11 William Fierman, a.g.e., s. 2.

ları devrimle hem Batı tarzı modernleşmenin nihai versiyonunu elde ettiklerine, hem de Batı da dahil bütün dünyanın önüne yeni bir tarihî yol açtıklarına inanıyorlardı. Milletler politikasının da bir uzantısı olan Sovyet dil siyaseti, kısaca bahsettiğimiz bu zihnî temele yaslanıyordu.

Lenin Dönemi Sovyet Dil Politikası

Sovyet dil politikası, devrimden önce ve sonraki ilk yıllarında Lenin'in milletler politikasına dayanıyordu ve rejimin meşruiyete en fazla ihtiyaç duyduğu bu yıllarda önemli ölçüde demokratikleşmeyi karakterize ediyordu.¹² Lenin'in milletler politikası ile ilgili çizdiği çerçevede gayri Rus halkların en fazla lehine görünen unsur "dillerin ve halkların tam eşitliği"ydi.¹³ Bolşeviklerin 1914'ün ortalarında Devlet Duma'sına sunmak üzere hazırladıkları "milletlerin eşitliği ve millî azınlıkların savunması"nı içeren yasa tasarısında da herhangi bir dil veya millet için herhangi bir imtiyazın anayasaya aykırılığı özellikle vurgulanıyordu. Millî topluluk ve dillere yönelik bu yaklaşım 1921 Parti programına da yansımıştı.¹⁴

Dillerin eşitliğine yönelik vurgunun, milletler politikasının ayrılmaz bir parçası haline gelmesi Çarlık dönemindeki dil politikasının bir neticesiydi. Çarlık rejiminin özellikle yerli halklar arasında millî uyanış hareketlerinin başladığı son yıllarında en önemli ihtilaf konusu olan gayri Rus halkların dili meselesini Sovyet rejimi çözülmemiş olarak devralmıştı. Dil konusunda Çarlık ve Bolşevik yönetimlerinin en belirgin özelliği, Laitin ve ortak yazarların "devlet rasyonalizasyonu" dediği "merkezdeki yöneticilerin çevredeki halkları, merkezin dilini öğrenmeye zorlaması" siyasetine sıkı sıkıya bağlı olmasıydı.¹⁵ Her iki siyasi ortam da bu dillerin aleyhine işlemiştir. Birinde "Ortodokslastırmak" için, diğerinde "Sovyetleştirmek" için istismar edilmiştir. Çarlık dönemiyle Sovyet dönemi arasında paralellikler bununla sınırlı değildi. Bir Sovyet icadı olan "şekilde milli, muhtevada sosyalist" formülü, Çarlık döne-

12 Harold Haarmann, *Language in Ethnicity: a view of basic ecological relations*, Mouten de Gruyter, Berlin-New York 1986, s. 95.

13 Michael Bruchis, "The Effect of the USSR's Language Policy on the National Languages of Its Turkic Population", s. 131, Yaacov Ro'i (edit.), *The USSR and the Muslim World: Issues in Domestic and Foreign Policy*, Allen and Unwin, London 1984, s. 129-147, s. 131. Sonraki anayasalarda da tekrarlanan (1924, 1936, 1977) bu 'Birlikten hür ayrılma' hakkıyla ilgili madde garip bir kısır döngüye dönüşüyordu. Ayrılmayı savunanlar "anti-Sovyet" veya "devrim karşıtı" cürüm yaftasıyla suçlanıp cezalandırılıyorlardı, ayrılma da haliyle mümkün olmuyordu. Bu madde sanki bir yem gibi anayasalarda tekrarlanıyordu. Ayrılmayı isteyip istemeyenlerin belirlenip, isteyenlerin ortadan kaldırılması işlemini kolaylaştırıyordu (Michael Bruchis, a.g.e., 131)..

14 Michael Bruchis, a.g.e., 129.

15 David D. Laitin ve diğerleri, "Language and the State: Russia and the Soviet Union in Comperative Perspective", Alexander J. Motyl (edit.), *Thinking Theoretically About Soviet Nationalities: History and Comparison in the Study of the USSR*, New York 1992, s. 130.

minde “şekilde milli, muhtevada Ortodoks” şeklinde tasarlanmaktaydı.¹⁶ Birbirlerine benzemelerinin en önemli sebebi, devasa ve çok milletli bir coğrafyayı idarede belirlenen ortak bir Rus siyasetine dayanıyor olmasıydı.

Lenin’in gayri Rus halkların kimliklerine ve dillerine yönelik gönül alıcı siyasetine rağmen milletler meselesi halledilemedi. Devrim öncesi yazılarında sık sık atıfta bulunduğu “milletlerin ve dillerin eşitliği” teması devrim sonrası yazılarında görünmemeye başladı. 1919 sonunda *Pravda* gazetesinde çıkan kısa bir yazısı ise Rusçaya gereksiz yabancı kelimelerin sokulmasına yaptığı itirazla ilgiliydi.¹⁷ Demek ki Lenin’in dillerin eşitliği yönünde yaptığı çağrı samimi olsa da çıkarıcı bir yön de taşıyordu.¹⁸ Üstelik Lenin’in toleranslı yaklaşımı her zaman hedefine ulaşamıyordu, çünkü onun söylemi, çoğu zaman yüzyıllardan beri kurumlaşagelen Çarlık söylemine göre şekillenmiş şoven zihniyete çarpıyordu. Rusçayı zorla ülkenin tek resmî dili kılmaya çalışmaları, çatışmayı ateşleyeceği için mantıklı davranmaya çağırıldığı yazısında, zaten Rusçanın, “gayri Rus halkların demir yumrukla yönetilmesi gerektiği” Rusya topraklarında ister istemez rakipsiz dil olacağını söylüyordu.¹⁹

Fakat, yerel dillerin ve kültürlerin teşviki siyasetine devam edildi. Millî kimliklerin, buna bağlı olarak kültürlerin ve devletlerin üretilmesinin teşviki yeni tip bir insanın, “Sovyet insanı”nın inşasına giden yolda sadece bir aşama olarak görülüyordu. Mart 1921’deki XI. Rus Komünist Partisi Kongresi milletler meselesiyle ilgili acil görevler hususundaki karara, “eziyet çeken gayri Rus ahaliye yardım edilmesi” gereği konusunda yapılan bir eklemeye 1933 yılına kadar sürecek olan “yerelleşme” (*korenizatsiya*) hareketi başlatılmış oldu.²⁰ Hareketin amacı, yerel yönetimlerdeki kadroların yerli ahalden elemanlarla doldurulması ve yerel idârî ve kültürel organlarda yerli ahalinin dilinin kullanılmasıydı. Yerel dil ve kültürlerin teşvikiyle Çarlık siyasetine dönülüyordu, fakat kadroların ve idâre dilinin yerlileştirilmesiyle de ondan ayrılıyordu. Partinin vazifesini, “yüce Rus halkından olmayan emekçi kitlelerin ileri merkezî Rusya’ya yetişmelerine yardım etmekten ibarettir” şeklinde tarif eden 1921 kararlarına göre yardımın çerçevesi şu şekilde belirleniyordu:²¹

16 Isabelle Kreindler, *Educational Policies Toward the Eastern Nationalities in Tsarist Russia: A Study of Il'minskii's System*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Columbia Üniversitesi, 1970, s. 1.

17 Viladimir İ. Lenin, *Collected Works*, 4th English Edition, Progress Publishers Yayını, Moscow 1965, V. 30, s. 298. <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1919/dec/x01.htm> (27.09.2017).

18 Isabelle Kreindler, “A Neglected Source of Lenin’s Nationality Policy”, *Slavic Review*, 36, 1977 (Mart), s. 96.

19 Viladimir İ. Lenin, a.g.e., Progress Publishers Yayını, Moscow 1977, V. 20, s. 72. <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/cw/pdf/lenin-cw-vol-20.pdf> (27.09.2017).

20 Michael Bruchis, a.g.e., 133.

21 Josef Stalin, *Works*, Foreign Languages Publishing House Yayınları, Moscow 1954, V. 12, s. 377. <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1930/aug/27.htm> (25.09.2017).

- a) Sovyet devlet kurumlarını bu halkların şartlarına ve hayat tarzlarına uygun gelecek bir biçime sokmak ve istihkam etmek,
- b) İdarî, hukukî ve iktisadî organları yerel dillerde işler hale getirmek ve bu kurumları yerli nüfusun psikolojisini ve hayat tarzını bilen yerli kadrolarla doldurmak,
- c) Basını, okulları, tiyatroyu, kulüpleri ve genel kültürel aydınlanma kurumlarını yerli dillerde geliştirmek.

Yukarıdaki maddelerden sadece sonuncusuyla ilgili girişimlerde bulunuldu ve ilköğretim (ilk-orta) okullarında eğitimin dili ve diğer kültürel faaliyetlerin ana dilinde yürütülmesine salahiyet verilip teşvik edildi.²²

Yerel idârelerde resmî organların yerlileştirilmesi (*korenizatsiya*) hareketi, Sovyetler Birliği'nde Lenin siyasetinden Stalin siyasetine geçildiği 1920'lerin sonlarında özellikle hızlanmıştı. Aynı yıllar iki önemli uygulamaya daha şahit oluyordu. Bunlardan biri kolektifleştirme, diğeri ise alfabe devrimiydi. Her iki hareket de Moskova'nın istediği şekilde tamamlandı. Fakat yerlileşmede yerel idârelerin ve halkların istedikleri neticeler alınamadı; kısmî tavizler kopartılmış olsa da. Üstelik Moskova kısa bir süre sonra yerlileştirmeyi, geçmişî şüpheli, ceditçilik, Turancılık veya Pan-İslamcılık gibi hareketlere karışmış veya karıştığı düşünölen eski kuşak aydın ve bürokratların yerine, Sovyet rejiminde yetişmiş, sadakatte Moskova'nın onayını kazanmış yeni kuşakların istihdamı olarak uygulamaya başladı. 1934'te Komünist Partisi'nin XVII. Kongresinde sunulan raporda "Hiç duraksamadan, geçmiş hizmetlerine hiç bakmadan, bunları yönetici görevlerden almak gerekir" deniyordu.²³ Yeni gelenler kariyer ve makamlarını Moskova'ya borçlu olduklarından, Sovyet iktidarını daha çok güçlendirmişlerdi.

1933'te yerlileştirmeden (*korenizatsiya*) vazgeçildi, ama yerli milliyetçilikle mücadele artarak devam etti. Bu aynı zamanda Rusçanın yükselişî anlamına geliyordu. Artık Rusça, Sovyetler Birliği'nin hem *lingua francası*, hem de imtiyazlı iktidar noktalarına girme şansını ve ekonomik güvenceyi sağlayan başarı dili haline gelmeye başladı.²⁴

Stalin dönemi Rus dil siyaseti 1930'lu yılların başlarında belirginleşmeye başlamıştır. 1920'li yıllar boyunca ise alfabe değişikliği dışındaki ıslahatlar genellikle cumhuriyetlerdeki yerel aydınlar ve yetkililer eliyle yürütölmüştür.

22 Michael Bruchis, a.g.e., 133.

23 *Kurtuluş Cephesi Dergisi*, no. 40, 1997.

24 Paul R. Brass, "Language and National Identity: Soviet Union and India", A. J. Motyl (edit.), *Thinking Theoretically About Soviet Nationalities: History and Comparison in the Study of the USSR*, Columbia University Yayını, New York 1995, s. 107.

Stalin Dönemi Sovyet Dil Politikası

Stalin'in iktidarının karakteristik özelliklerinin belirginleştiği 1920'li yılların sonlarından itibaren Stalinci Marksizm yorumu da bu yönetimin temel felsefesi olarak işlerlik kazanmaya başlamıştı. Stalin'in yönetim anlayışı Marksizm'in "çatışmacı" yönünü esas alıyordu. Marksizm'in vaaz ettiği sosyalist sisteme varmanın yolu da zaten çatışmadan geçiyordu. Bizzat Marks, "çatışma olmadan ilerleme olmaz; uygarlığın bugüne değin izlediği yasa budur" diyordu.²⁵ Stalin, Nisan 1929'da yaptığı bir konuşmada ülkede ve partide ortaya çıkan hoşnutsuzlukları, "kızıışan sınıf mücadelesi" olarak yorumluyordu.²⁶

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin XVI. Kongresinde yaptığı konuşmadan birkaç gün sonra bir grup yoldaş Stalin'i ziyaret eder ve 1925 yılında Doğu Halkları Üniversitesinde yaptığı bir konuşmaya atıf yaparak "o vakit millî dillerin yok olarak, sosyalizm devrinde ortak tek bir dilin var olacağı teorisine karşı çıkmışken, şimdi komünistlerin millî dil ve kültürlerin tek bir dil ve kültürde kaynaşacağına inandıklarını" ifade etmekle çelişkiye düşüp düşmediğini sorarlar. Stalin, bu soruya verdiği cevapta sadece bir zamanlama sorununa işaret ediyordu. Lenin'e atıf yaparak bu tek dilli ve kültürlü proletarya diktatörlüğünün bütün dünya ölçeğinde sosyalizmin zaferinden çok sonraları gerçekleşeceğini söylüyordu.²⁷ Stalin, Yüce Rus Şovenistlerini dilde, kültürde ve hayat tarzındaki farklılıkları yok sayarak milli cumhuriyetleri ve bölgeleri ortadan kaldırmaya çalışmakla suçlarken, güya onlardan farklı düşünüyormuş gibi görünüyordu. Fakat ne Stalin, ne de Lenin şovenistlerden farklı düşünüyorlardı. Bu üstü kapalı ve kafa karıştırıcı imâlarla Stalin, tek dil ve kültür efsanesi karşısında yoldaşların tavrını sınıyordu. 1930'ların ilk yarısı bu hazırlıklara sahne olmuştu. Stalin'in dil politikasının teorik desteği ise *Yafet Dil Teorisinden* geldi.

Yafet Dil Teorisi

XVI. yüzyıldan itibaren Batı'dan Doğu'ya yapılan keşif gezileri Doğu ile Batı arasında kökeni çok eskilere dayanan temel bir bağın olduğu düşüncesini ortaya çıkardı. Bu şaşırtıcı keşif, Batı'nın Doğu'ya olan tecessüsünü de artırdı. Özellikle XIX. yüzyıl boyunca dünya dilleri arasında akrabalıklar, süreklilikler ve kökenler arayan dilciler, zamanla dünya dilleri arasında ortak bir

25 Richard P. Appelbaum, *Toplumsal Değişim Kuramları*, çev. T. Aklan, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1988, s. 64.

26 Josef Stalin, "The Right Deviation in the C.P.S.U.(B.)", *Problems of Leninism*, Foreign Languages Publishing House Yayını, Moscow 1954, s. 287-374. http://ciml.250x.com/archive/stalin/english/stalin_problems%20of_leninism_1954_english.pdf (25.09.2017).

27 Josef Stalin, a.g.e., V. 13, s. 4. <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1930/07/02.htm> (25.09.2017).

paydanın varlığına ve bu ortak paydaya dayanarak evrensel bir dilin imal edilebileceğine inanmaya başladılar. Gittikçe birbirine daha fazla bağımlı hâle gelen toplumlar arasındaki anlaşma güçlüklerini aşmayı amaçlayan evrensel bir dil arayışı, ilk belirtileri o yıllarda ortaya çıkan küreselleşmenin bir tezahürüydü. En meşhuru Esperanto olarak bilinen evrensel bir dil arayışı Batı'da 1930'a kadar devam etti, fakat bir netice alınmadan unutulup gitti. Esperanto umutlarının tükendiği yıllarda Sovyetler Birliği'nde farklı bir evrensel dil teorisi en parlak yıllarını yaşıyordu. Nikolay Marr'ın ortaya attığı *Yafet Dil Teorisi*'ne göre bütün diller tek bir dilden (Yafet dili) türemiştir ve tarihin belli bir noktasında tekrar birleşecekti. Böylece yer yüzünde sadece tek bir dil kalacaktı.

Yafet Dil Teorisi, evrensel dil arayışının farklı bir türevi olarak ortaya çıkmıştı. Teori, 18. yüzyılda ortaya atılan Yafet Teorisini "tersinden evrimci" bir tarzda yeniden formüle ediyordu.²⁸ Nikolay Marr, başından beri diller arasında bir köken birliği olduğuna inanıyordu ve çalışmalarını bu nazariyesini doğrulama amacına yöneltmişti. Ona göre insan dilinin doğasında saklı kalan arkaik (fosilimsi) unsurlar, bu tarz bir iz sürmeyi mümkün kılıyordu. Bu iz sürmede "paleontoloji" denen bir metot kullanılıyordu.²⁹

Marr'a göre diller basit tek heceli (Çince) dillerden eklemeli dillere (Türkçe, Moğolca), oradan da çekimli dillere (Rusça) tedrici olarak evrilmişti.³⁰ Teori o dönemin köken arayışında olan bütün teoriler gibi evrim teorisini temel alıyordu. Buna göre insanın ilk türleri sadece el hareketleri ve mimiklerle anlaşılıyorlardı. Zamanla konuşma organları geliştirdi ve sese dayalı anlaşma, yani konuşma ortaya çıktı. Konuşmaya dayalı anlaşma, yani "sözel dil" (zvukoviy yazık), zamanla dili ve onun sistemini ortaya çıkardı.³¹ Dil, önce Çincedeki gibi tek heceli ve çok anlamlı basit kelimelerden oluşuyordu; sonra Fin-Ugor ve Türk-Tatar-Moğol gibi eklemeli diller ortaya çıktı. Yafet dili ise bu ilk evrim sürecinde son olarak ortaya çıkan en mütakâmil dil idi.³² Görüldüğü gibi bu evrim süreci bütün diller için aynı şekilde işlememektedir. Kimi diller evrim tüneline bir yerlere takılarak güya hiçbir gelişme göstermemiştir. Yafet dili evrimleşerek mükemmelleşirken, tek heceli ve eklemeli diller oldukları gibi günümüze kadar gelmiştir. Böylece bu evrim sürecinden bazı diller avantajlı çıkarken, bazıları dezavantajlı çıkmıştı. Bu faraziye, Darwin'in evrim teorisi

28 James Parsons 1767'de yayımladığı kitabında (The Remains of Japhet) Avrupa, Hint ve İran dillerini ortak bir dile, Nuh'un soyundan gelen Yafet'in nesebinin diline dayandırıyor. James P. Mallory, *Hint-Avrupalıların İzinde*, çev. M. Günay, Dost Yayınları, Ankara 2002, s. 14.

29 Nikolay Ya. Marr, "K Proishojdeniyu Yazıkov", *Sbornik Statey N. Ya. Marra*, Moskova 1926, s. 278.

30 İ. Kusikyan, "N. Ya. Marr i Ego Uçenie o Yazıke", *Prosveşçeniye Natsionalnostey*, 1933, S. 6, s. 8.

31 İ. Kusikyan, a.g.e., s. 9.

32 İ. Kusikyan, a.g.e., s. 10.

için belirlediği “doğal ayıklanma” kavramının bu teoriye uyarlanmasıydı. Marr’ın teorisine göre hâlâ devam etmekte olan evrim, dillerin harmanlaşarak yeniden tek bir dil haline dönüşmesine kadar devam edecekti. Kapitalizmin millî dilleri ortaya çıkarması gibi komünizm de tek bir dilin ortaya çıkmasını sağlayacaktı. Gelecekte oluşacak bu “dünya dili” ise yeni bir dil sistemi olacaktı; yani bu yeni dil, mevcut dillerden hiçbiri olmayacak, farklı bir dil olacaktı. Bu yeni dünya dili “geleceğin sınıfsız toplumunun, sınıfsız kültürün dili olacak”tı.³³

Marr’ın teorisi, Darwin’in evrim teorisine benzediği gibi, Marksizm’e de benziyordu, daha doğrusu benzetilmeye çalışılıyordu. Bu kadar tutulmasının sebebi de buydu. Marksistler gibi Marr da dilin bir üst yapı ürünü olduğunu düşünüyor ve dilin evrimini insan aklının, yani alt yapının değişimiyle açıklıyordu.³⁴ Yine Marksçı bir yorumla dilin, tarihin her aşamasında hâkim sınıfların elinde bir araç olduğunu ileri sürüyordu.³⁵ Bu tür Marksçı izahlarından dolayı Marr -açıkça dillendirilirse de- dilbilimin Marks’ı olarak görülüyor ve kapitalistlerin Hint-Avrupa dil teorisi karşısına Yafet Dil Teorisini koyma başarı ve cesaretini gösterdiği için yüceltiliyordu.³⁶

Görünen o ki, Nikolay Marr da dilbilimin Darwin’i olma hevesindeydi. Teorisi de zaten daha büyük Marksizm ve Evrim teorisinden mülhem bir soyutlama olduğundan ve tamamen mesnetsiz faraziyelere dayandığından, sınırlayıcı, kısıtlayıcı herhangi somut verilere yaslanmadığından, o dönemin Sovyet dil siyasetine rahatlıkla eklemenebilmişti. Nikolay Marr, Komünist Parti’nin 1930’daki XVI. kurultayında Stalin’in huzurunda savruk bir dille teorisini anlatırken sanki Stalin’i tekrarlıyordu:

Bir ülkede proletarya diktatörlüğünde, bütün dünyada sosyalizmin zaferi döneminde tek bir ortak sosyalist kültürde (ve tek bir ortak dilde) millî kültürleri (ve dilleri) eritip kaynaştırmak için gerekli şartları hazırlamak amacıyla onları geliştirmek [gerekir].³⁷

İlk defa 1908’de *Yafet Dil Teorisi* namıyla yayımladığı dil kuramı yıllar sonra nihayet Sovyet iktidarınca keşfedilmişti. Partinin teoriyi resmîleştirilmesiyle birlikte dilbilimcilerin teoriye inanmaları ve desteklemeleri mecburî kılınıyordu. Örneğin 1930 ilkbaharında yapılan bir istişarede “yafetçi dilciler”, teoriyi tartışmaya gerek dahi olmadığını iddia ediyorlardı. İstişarede “yafetçiler” ancak şu şartla tartışma açılabileceğini ileri sürdüler: “Önce Yafet

33 A. G. Gulyamov, “Razvitie Uzbekskogo Literaturnogo Yazıka v Sovetskiy Period”, *UzSSC Fenler Akademiyasınınin Ahboroti*, 1948, no. 5, s. 22.

34 Yekaterina Velmezova, “O. M. Frejdenberg: à la recherche d’une ‘science intégrale’”, P. Seriot ve A. Tabouret-Keller (edit.), *Le Discours Sur La Langue Sous Les Pouvoirs Autoritaires*, Cahiers de l’ILSL, no. 17, Lozan 2004, s. 268.

35 G. Grande, “N. Ya. Marr i Novoe Uçenie o Yazıke”, *Revolutsiya i Natsionalnosti*, 1935, no. 2, s. 39.

36 Pyotr. S. Kuznetsov, *Yafetiçeskaya Teoriya*, Moskova-Leningrad 1932, s. 7; G. Grande, a.g.e., s. 40.

37 G. Grande, a.g.e., s. 42, parantezler aslında var. Aynı sözler için bk. Stalin, a.g.e., V. 12, s. 380.

teorisinin tezlerini yüzde yüz kabul etmelisiniz, sonra tartışma açılabilir".³⁸ Daha bilimsel davrananlar ise teorinin doğruluğu veya tutarlılığını değil de sadece Marksist olup olmadığını tartışıyorlardı.³⁹

1931'e gelindiğinde yafetologlar artık Sovyet dilciliğini tamamen kontrol etmeye başlamışlardı. 15 Mart 1931'de Komünist Parti Merkez Komitesi'nce benimsenen bir kararda Yafet Dil teorisinin Komünist Bilim Akademisinde tanınması istendi.⁴⁰ Bu kararlar Marr'ın Yeni Alfabe Merkez Komitesi'ndeki⁴¹ konumunu güçlendirmişti ve Kafkas dillerinin alfabelerinin hazırlanması onun sorumluluğuna verildi.⁴² Açılış konuşmasını Marr'ın yaptığı mezkur Komite'nin 1933'teki ilk kurultayı ise neredeyse tamamen o ve onun teorisine tahsis edilmişti.⁴³

Marr'ın teorisi, Sovyet rejiminin 1940'ların sonuna kadar devam edecek dil siyasetine kuramsal lojistik sağladı. Teori iki yönden kullanıldı. Bunlardan ilki "fenafillisan" da denebilecek olan sosyalizmin dünya çapındaki zaferinden sonra bütün dillerin tek bir dilde kaynaşacağı efsanesiydi. Zaten teorinin yaslandığı toplumsal evrimin tek bir hattan çizgisel olarak daima mükemmeliyete doğru hareket ettiği düşüncesi, bu belirlenen hattın dışında kalanları, gelişmenin ve tarihin de dışına itiyordu.⁴⁴ "İlkel" ve "ileri" diller bu doğal mekanizmanın kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Kaderi ve akıbeti bu şekilde belirlenen "geri kalmış" dillerin ve toplumların "ileri" dilleri ve toplumları takip etmekten başka çareleri kalmıyordu. Marrizm'in etkisiyle farklı diller, gelişmiş Rusça temelinde aynılaştırılmaya çalışıldı. Farklı millî dillerin yaratılmasından sonra bunlar, Rusça temelinde kolektifleştirilmeye çalışıldı. Dillerin bir dilde birleşmeleri Sovyet ideolojisinin kommünalleştirme/kollektifleştirme düşüncesinin bir türevidi. Stalin'in "küçük, münferit köy çiftliklerini daha büyük kolektif çiftliklerle bütünleştirmek" diye tanımladığı kolektifleştirmenin dildeki tezahürüydü.⁴⁵

"Halkların kaynaşması" (sblijeniye natsii) sloganıyla meşrulaştırılan dillerin asimilasyonu kısa bir süre sonra gayri Rus dil ve kültürlerin hayaleti haline geldi. Yeni doktrinin nihai amacı gelecekte tek bir "Sovyet mille-

38 S. Belevitskiy, "O Çom Şol Spor", *Revolutsiya i Yazık*, 1931, no. 1, s. 11.

39 S. Belevitskiy, a.g.e., s. 12.

40 Ingeborg Baldauf, *Schrift Reform Und Schriftwechsel Bei Den Muslimischen Rußland -und Sowjettürken: Symptome Der Ideengeschichtlichen Und Kulturpolitischen Entwicklung*, Akademiai Kiado Yayınları, Budapest, 1993, s. 586.

41 *Vsesoyuzny tsentralny komitet novogo tyurkskogo alfavita*.

42 Ingeborg Baldauf, a.g.e., s. 583.

43 "Yazık i Pismennost Narodov SSSR, Stenografiçeskiy Otçet I", *Vsesoyuznogo Plenuma Nauçnogo Soveta*, VTsKNA Yayınları, Moskova 1933.

44 Teori, çizgisel bir tarih anlayışını benimsemesine rağmen, diğer bir açıdan döngüsel tarih anlayışına yaslanıyordu. Dillerin tek bir dilden türeyip, sonra yine tek bir dile dönüşeceği faraziyesi bu döngüsellığı göstermektedir.

45 Josef Stalin, a.g.e., V. 12, s. 293.

ti”nin oluşturulması için dillerin ve milletlerin birbirine yaklaştırılmasıydı. Dillerin yakınlaşmasının (sblijeniye) kaçınılmaz sonucu kaynaşma (sliyanie) olacaktı. Bütün dillerin yüce bir dil birliği içinde eriyerek, diller arasındaki rekabetin ortadan kalkacağı iddia ediliyordu. Dilsel engellerin ortadan kaldırılması, hâkim bir dilin hükümranlığını kurmasına bağlıydı. 1930’lardan itibaren pek çok Rus dilcisinin, Rusçanın bu vazifeyi görebilecek yegâne dil olduğu yolundaki çağrılarına şahit olunmuştur. Bir yandan Rus şovenizmi ve yerel milliyetçiliğe yönelik uyarılar yapılırken, diğer yandan Sovyet halkının çoğunun yoksun olduğu “Yüce Rus” kültürünün biricikliği ve benzersizliği üzerine ifadeler de yavaş yavaş görülmeye başladı. Rus milliyetçiliği milletler üstü bir ölçekte daha kuşatıcı bir milliyetçilik olarak yeniden üretildi. Bir taraftan Rus şovenizminin kısmî milliyetçiliği dışlanırken, evrenselci Rus milliyetçiliği haklılaştırılmaya çalışılıyordu. 1937 sonrası, Rus milliyetçiliğine kesin bir dönüşü karakterize ediyordu. Bu milliyetçilik, devrimin ilk yıllarındaki aksine bütün Rus tarihini kapsıyordu.

Marr’ın teorisinden Stalinci dil siyasetinin istifade ettiği diğer bir nokta da sınıf çatışmasını andıran “diller arası mücadele” idi. Stalin’e göre sınıf mücadelesi “kimin kimi döverceği”nin belirlendiği bir “ölüm-kalım mücadelesi” idi.⁴⁶ Çatışma ve amansız evrim yasaları, büyük balığa küçük balığı yutma hakkını tanıyordu. Doğa yasasını büyüğün küçüğü yutması olarak şerh eden Sovyet ideolojisi, büyük milletlerin de küçükleri asimile edeceği, bunun tabiat kanunu olduğunu imâ ediyordu. Milli kimlikleri büyük ve avantajlı milletlerin tehdidi altında olan toplumların bu yutulmadan kurtulmalarının yegâne yolu ise, büyük milletlerden birinin himâyesi altında birleşmekti. İddiaya göre tarihin gidişatı da zaten bu yöndeydi. Böylece hâkim milletlerin asimile edici varlığı ve nüfuzu meşru hâle geliyordu. Bu anlayış haliyle dil siyasetine de yansıyor. Diller arasındaki amansız savaş, güçlü dillerin zayıf olanları yutacağı yönündeydi. Buna göre insan dilinin ilerlemesi çokluktan teklige doğruydı; tersine dönmüş bir evrim geçirerek nihayette tek bir dilde kalacaktı. Dillerin tek bir dile ilerlemesi, “güçlü güçsüz hiçbir milletin kaçamayacağı küresel bir süreç” olarak belirtiliyordu.⁴⁷ Ya. V. Loya, böyle ortak bir dilin üç koşulda ortaya çıkabileceğini yazıyordu: 1) Müsâbakavâri bir mücadeleden zaferle çıkan bir dilin ortak dil olma hakkını kazanmasıyla, 2) Bütün dillerin uluslar arasılaşması (yakınlaşması) yoluyla ve 3) Nötr bir dilin kabul edilmesiyle.⁴⁸

46 Josef Stalin, *Problems of Leninism*, Foreign Languages Publishing House Yayını, Pekin 1976, s. 450.

47 T. N. Kari-Niyazov, “Voprosi Staroy i Novoy Uzbekskoy Pismennosti”, *İzvestiya Uzbekskogo Filiala*, 1940, no. 4-5, s. 25.

48 Ya. V. Loya, “Obşçiy Yazık”, *Mejdunarodniy Yazık*, 1934, no. 3, s. 119.

Böylece öteden beri “Yüce Rus halkı”nın alameti farikası olarak görülen Rusçayı parlatma gayretleri 1930’lu yılların ortalarından itibaren dönemin siyasî atmosferine uygun olarak tekrar canlanmaya başladı. 17.10.1939 tarihli *Pravda Vostoka* gazetesinde Mayakovski tarafından yıllar önce yazılan bir şiir tekrar yayınlandı. Şiire bir göz attığımızda Rus dünya görüşünü de bir nebze olsun anlayabiliyoruz:

Eğer olsaydım
Yaşlı bir zenci,
Erinmeden okurdum
Ben Rus’un dilini,
Hevesle okurdum, çünkü
Lenin bu dilde konuştu.⁴⁹

Nazi Almanyası’nın 1941’de Moskova’ya yürümesiyle beraber, Birlik’teki gayri Rus halkların hoşnutsuzluğundan çekinildiği için Rusçanın zorunlu öğretimi geçici olarak donduruldu ve diğer diller üzerindeki denetim nispeten zayıfladı. Onun yerine Faşizm tehdidi karşısında kader birliği propagandasına ağırlık verildi. Fakat, savaştan sonra hiç beklenmedik bir şekilde Rusya’nın “süper güç” olarak ortaya çıkması ve Birliğin sınırlarını genişletmesi, baskı ve teröre dayalı eski siyasetin geri dönmesine sebep oldu. Nazi tehdidi gibi büyük bir dış güç karşısında galip gelmek ve ülkenin sınırlarını genişletmiş olmak, Rus yönetiminin, Rus kültürü ve dilinin “yüceliğini” vurgulayan siyasetine daha büyük bir iştahla tekrar sarılmasına sebep oldu. Savaş sonrasında Rusça, müfredatta sadece yabancı bir dil değil, aksine eğitimde tamamen birinci hedefti.

Savaş sonrası Sovyetler Birliği’nde cereyan eden en önemli dil hadiselerinden biri ise şüphesiz Marrizm’in reddiydi. 9 Mayıs 1950 sabahı *Pravda* gazetesini açan okuyucular, Marr’ın teorisine yönelik bir saldırıyla karşılaştılar. Yaklaşık bir buçuk ay kadar devam eden resmî yanlışlama kampanyası, 20 Haziranda Stalin’in makalesiyle son buldu.⁵⁰ Stalin, Marr’ın Marksist dil yorumunu tamamen reddediyordu. Reddiye için en önemli kanıt ise Rus dilinin bizzat kendisiydi. Hatırlanacağı gibi, Marr’ın kuramına göre dil bir üst yapı olarak kabul ediliyor ve alt yapıda (üretim tarzı, ekonomi) meydana gelecek

49 Türkçe tercümesi bize aittir. Şiirde “yaşlı bir zenci” tamlaması tesadüfen seçilmiş bir kelime öbeği değildir. “Zenci” kelimesiyle Rusların çok sevdikleri “medeniyet merkezlik” yapılıyor. Belli bir hayat tarzını en yüksek yere koyarak elde edilen medeniyet hiyerarşisinde, doğa ve hayatla farklı bir ilişki kurmuş olan “bir zenci” en alt konumda bulunuyor. Şiire göre “yaşlı bir adam” ise yaşam sürecinde en alt konumu işgal etmektedir. Böylece varoluş hiyerarşisinin dibine varılıyor. Ondan ötesi hayvanlar âlemi. Şaire göre Rusçayı öğrenmek, varoluş hiyerarşisinin dibinde kalmışlar için bile reddedilemeyecek bir nimettir.

50 Tartışmaların toplu halde İngilizce basımı için bk. John V. Murra ve diğerleri (edit.), *The Soviet Linguistic Controversy*, King’s Crown Yayınları, New York 1951.

değişikliklerin üst yapıyı (dil) da değiştireceği iddia ediliyordu. Stalin ise Rus dilini göstererek bu savı yanıtlıyordu: Devrimden sonra üretim tarzı tamamen ve kökten değişmesine rağmen kelime hazinesindeki kısmî değişiklik dışında dilde fazla bir değişiklik olmamıştı.⁵¹ Marr, bir şarlatan, teorisi ise bir saçmalık olarak tarihteki yerini aldı.

Sonuç

Sovyetler Birliği dağıldıktan hemen sonra neredeyse bütün dillere yepyeni bir kelime girdi. Bu kelime “titular” sözcüğüydü. Latince olan bu kelimeyle “ülkeye adını veren halkın ülkede esamesinin dahi okunmaması” anlatılmak isteniyordu. Diğer bir ifadeyle tabelada ülkenin asli halkının adı yazıyordu, fakat diğer pek çok özellik Rusya ve Rus kültürüyle alakalıydı. Prazaukas’ın ifade ettiği gibi “Sovyetler Birliği pek çok bakımdan bir Rus ülkesi gibiydi”.⁵² Örneğin Kırgızistan, Kazakistan deniyordu ama yaygın olarak kullanılan dil Rusçaydı, büyük oranda Moskova’dan yönetiliyordu, para birimi rubleydi, vs. Birlik dağıldıktan sonra Rusya dışındaki bütün eski birlik üyesi ülkelerde bu durum asli halkın dili ve kültürü lehine tersine çevrilmeye başlanmıştır.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra kurulan bağımsız ülkelerdeki en belirgin ortak özelliklerden biri de yaklaşık yetmiş yıl devam eden ekonomik ve kültürel oluşumun, diğer bir ifadeyle Rus kültürü ve Komünist felsefenin tamamıyla reddiydi. Çünkü Rus kültürü bu halkların kültürel değerlerini önemsizleştirmiş, Komünist felsefe, diğer bir ifadeyle Komünist üretim-tüketim modeli de fakir kalmalarına sebep olmuştu. Bu yüzden hepsi hemen pazar ekonomisine geçti ve kendi kültürel değerleri çerçevesinde milli devletlerini yeniden kurmaya giriştiler. Bu yeni cumhuriyetlerdeki milliyetçilikler büyük oranda dil temelinde inşa edildi. Bunun en önemli sebebi ise gerek Çarlık zamanında gerekse Sovyetler Birliği döneminde uygulanan milletler politikasının merkezinde yerel dillerin bulunmasıydı. Dilin bizatihi kendisi Rus milletler siyasetinin “aracı ve nesnesi” idi.⁵³ Dil aynı zamanda geç oluşan Rus milli bilincinin bizatihi taşıyıcısıydı.⁵⁴

Yaklaşık bir asır boyunca uygulanan politikalarla dil meselesi öyle hassas bir noktaya gelmişti ki daha birlik dağılmadan bütün cumhuriyetlerde 1989-1990 arasında art arda dil yasaları kabul edildi. Bu yasalar maddun (titu-

51 Josef Stalin, *Marksizm i Voprosi Yazıkoznaniya*, Moskova 1950, s. 6-7.

52 Algis Prazauskas, “Ethnopolitical Issues and the Emergence of Nation States in Central Asia”, Zhang, Y. Ve R. Azizian (edit.), *Ethnic Challenges Beyond Borders: Chinese and Russian Perspectives of the Central Asia Conundrum*, Palgrave Macmillan Yayını, UK 1998, s. 52.

53 William Fierman, a.g.e., s. 49.

54 Anthony D. Smith, *Toplumsal Değişme Anlayışı*, çev.: Prof. Dr. Ülgen Oskay, Gündoğan Yayınları, İstanbul 1996, s. 15.

lar) dillerin statülerinin yükseltilmesi ve ülke içindeki iletişim ortamlarında canlandırılmasıyla ilgili tedbirleri içeriyordu. Yakın bir geçmişte oluşan dil durumunun reddi manasına gelen bu dil ihya çabaları halen devam etmektedir. Bu reddiyenin sembolleştiiği hamleler ise yazı sistemlerinin değiştirilmesi olmuştur. 1990'ların başında Özbekistan, Azerbaycan ve Türkmenistan 1928'den 1940'a kadar kullandıkları latin temelli yazı sistemine geçmiştir. Sosyopolitik sebeplerden dolayı Kazakistan ve Kırgızistan bu geçişi geciktirme kararı almışlardı. Kazakistan geçen Nisan ayında 2018'den itibaren bu geçişi başlatacağını ilan etti. Kırgızistan da gerekli maddi imkanı bulur bulmaz bu geçiş için düğmeye basacaktır.

Kaynakça

- BALDAUF, I., *Schrift Reform Und Schriftwechsel Bei Den Muslimischen Rußland -und Sowjettürken: Symptome Der Ideengeschichtlichen Und Kulturpolitischen Entwicklung*, Akademiai Kiado Yayınları, Budapest 1993.
- BELEVİTSKIY, S., "O Çom Şol Spor", *Revolutsiya i Yazık*, 1931, no. 1, s. 11-20
- BRASS, P. R., "Language and National Identity: Soviet Union and India", A. J. Motyl (edit.), *Thinking Theoretically About Soviet Nationalities: History and Comparison in the Study of the USSR*, Colombia University Yayını, New York 1995, s. 99-128.
- BRUCHIS, M., "The Effect of the USSR's Language Policy on the National Languages of Its Turkic Population", Yaacov Ro'i (edit.), *The USSR and the Muslim World: Issues in Domestic and Foreign Policy*, Allen and Unwin, London 1984, s. 129-147.
- FİERMAN, W., *Language Planning and National Development: The Uzbek Experience*, The Hague: Mouton yayını., Berlin-New York 1991
- GÖLE, N., *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere*, Metis Yayınları, İstanbul 1998.
- GRANDE, G., "N. Ya. Marr i Novoe Uçenie o Yazıke", *Revolutsiya i Natsionalnosti*, 1935, no. 2, s. 36-42.
- GULYAMOV, A. G., "Razvitie Uzbekskogo Literaturnogo Yazıka v Sovetskiy Period", *UzSSC Fenler Akademiyasining Ahboroti*, 1948, no. 5, s. 15-22.
- GULYAMOVA, M., *İz İstorii Formirovaniya Uzbekskoy Sovetskiy İntelligentsii (1933-1937)*, Taşkent 1962.
- HAARMANN, H., *Language in Ethnicity: a view of basic ecological relations*, Mouten de Gruyter, Berlin-New York 1986.
- KARİ-NİYAZOV, T. N., "Voprosi Staroy i Novoy Uzbekskoy Pismennosti", *İzvestiya Uzbekskogo Filiala*, 1940, no. 4-5, s. 15-30.
- KREİNDLER, İ., 1977, "A Neglected Source of Lenin's Nationality Policy", *Slavic Review*, 36, 1 (Mart), s. 86-100.
- KREİNDLER, İ., *Educational Policies Toward the Eastern Nationalities in Tsarist Russia: A Study of Il'minskii's System*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Colombia Üniversitesi, 1970.
- KUSİKYAN, İ., "N. Ya. Marr i Ego Uçenie o Yazıke", *Prosveşçeniye Natsionalnostey*, 1933, S.

- 6, s. 5-12.
- KUZNETSOV, P. S., *Yafetiçeskaya Teoriya*, Moskova-Leningrad 1932.
- LAITIN, D. D. ve diğeri, "Language and the State: Russia and the Soviet Union in Comparative Perspective", Alexander J. Motyl (edit.), *Thinking Theoretically About Soviet Nationalities: History and Comparison in the Study of the USSR*, New York 1992.
- LENIN, V. İ., *Collected Works*, Progress Publishers Yayını, Moskova 1977.
- LOYA, Ya. V., "Obşçiy Yazık", *Mejdunarodniy Yazık*, 1934, no. 3, s. 119-124.
- MALLORY, J. P., *Hint-Avrupalıların İzinde*, çev. M. Günay, Dost Yayınları, Ankara 2002.
- MARKS, K., *Capital*, Preface to the First German Edition, 1867, s. 2. <https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/Capital-Volume-I.pdf> (24.09.2017).
- MARR, N. Ya., "K Proishojdeniyu Yazıkov", *Sbornik Statey N. Ya. Marra*, Moskova 1926.
- MURRA, J. V. ve diğeri (edit.), *The Soviet Linguistic Controversy*, King's Crown Yayınları, New York 1951.
- PRAZAUKAS, A., "Ethnopolitical Issues and the Emergence of Nation States in Central Asia", Y. Zhang ve R. Azizian (edit.), *Ethnic Challenges Beyond Borders: Chinese and Russian Perspectives of the Central Asia Conundrum*, Palgrave Macmillan Yayını, UK 1998.
- RORTY, R., *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma*, çev. M. Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995.
- SMITH, A., D., *Toplumsal Değişme Anlayışı*, çev.: Prof. Dr. Ülgen Oskay, Gündoğan Yayınları, İstanbul 1996.
- STALİN, J., *Marksizm i Voprosı Yazıkoznaniya*, Moskova 1950.
- STALİN, J., "The Right Deviation in the C.P.S.U.(B.)", *Problems of Leninism*, Foreign Languages Publishing House Yayını, Moscow 1954, s. 287-374. http://ciml.250x.com/archive/stalin/english/stalin_problems%20of_leninism_1954_english.pdf (25.09.2017).
- STALİN, J., *Problems of Leninism*, Foreign Languages Publishing House Yayını, Pekin 1976.
- VELMEZOVA, E., 2003, O. M. Frejdenberg: à la recherche d'une 'science intégrale', P. Seriot ve A. Tabouret-Keller (edit.), *Le Discours Sur La Langue Sous Les Pouvoirs Autoritaires*, Cahiers de l'ILSL, no. 17, Lozan 2004, s. 265-280.
- VUCINICH, A., *Darwin in Russian Thought*, University of California Yayınları, California 1989.
- WALICKI, A., *Rus Düşünce Tarihi, 1760-1900*, çev. A. Şenel, V Yayınları, Ankara 1987.
- Yazık i Pismennost Narodov SSSR, *Stenografiçeskiy Otçet I, Vsesoyuznogo Plenuma Nauçnogo Soveta*, VTsKNA Yayınları, Moskova 1933.